For 100 år siden efterlod lysbilleder skolebørn måbende. I dag er de stort set forsvundet

Lysbilleder bragte den store verden ind i klasselokaler og senere hjem i charterrejsende danskeres stuer. I dag er lysbilledforedrag stort set forsvundet, men en bunke af billedkunstner Claus Rohlands rejsebilleder fra 1970'erne udstilles nu på kunstmuseet Davids Samling

Amalie Høgsbro Jørgensen
ajoergensen@k.dk

Der stod han på en gade et ugenkendeligt sted i Mellemøsten i 1975. I en tilfældig døråbning hang et stykke ferskt kød på en slagtekrog. Han løftede sit analoge Olympus-kamera og forevigede øjeblikket.

Lige nu og frem til den 9. april hænger øjebliksbilledet af det for længst fordærvede stykke kød på kunstmuseet Davids Samling i det indre København. I den aktuelle særudstilling "Kun den rejsende er fremmed" har manden bag Olympus-kameraet, billedkunstneren Claus Rohland, gjort sine gamle lysbilleder til drømmende kunst.

Hvad der i sin tid blev knipset som rejsefotos til venner og familie på rejser til Egypten, Tyrkiet, Irak og Syrien i 1975 og 1977, blev få år senere lagt i en papkasse og placeret i en kælder på Østerbro i København, hvor tidens tand har forvandlet dem, fortæller han.

"Billederne lå i kælderen, indtil jeg fandt dem frem sidst i 1990'erne for at vise mine børn, hvor deres far havde rejst."

Der mødte ham noget af et syn, da han åbnede kassen. Temperaturændringer og fugt fra en vandskade i kælderen havde udtværet fotografiernes farver, og svampesporer havde gjort nogle af motiverne uigenkendelige.

"Da den første panik havde lagt sig, tænkte jeg, at nedbrydningen af billederne måske kunne have en kunstnerisk værdi" siger Claus Rohland, der i 2021 fiskede de gamle rejsebilleder frem igen og fik, hvoraf et udvalg nu hænger i beskåret og forstørret form på Davids Samling. Her kan museumsgæster betragte dem som selvstændig kunst, men lysbillederne vidner samtidig om et lille stykke fotografisk kulturhistorie, som mange måske har glemt. En historie, der begynder i slutningen af 1800-tallet, hvor de første lysbilleder kom til Danmark via Paris.

Verden kom helt tæt på

I 1910'erne blev lysbilleder udbredt i Danmark. I de første fire-fem årtier blev de primært brugt i skolesammenhænge. Lysbilleder tog over fra de endnu ældre anskuelsestavler, der var pædagogiske illustrationer af alt fra dyr i Afrika til flora og anden fauna.

Udbredelsen af lysbillederne skyldtes blandt andet indehaveren af et skoleforlag stiftet i 1911 ved navn Vilhelm Pagh Richter. En stor samling af netop hans lysbilleder blev opbevaret på Dansk Skolemuseum frem til dets lukning i 2008. I 2016 blev Dansk Skolemuseums samling gennemgået af Nationalmuseet, og i den forbindelse stødte museumsinspektør og mediearkivar på Nationalmuseet Wibeke Haldrup på samlingen og satte sig for at skrive en artikel om lysbilledforedrag som et kommunikativt medium.

Lysbilleder præsenterede en mere levende virkelighed for befolkningen, som ikke havde råd til at rejse langt væk, forklarer hun.

"De havde følelsen af, at den store verden kom helt tæt på dem," siger Wibeke Haldrup.

Ud over af skolelærere blev lysbilleder også brugt af omrejsende foredragsholdere, som illustrerede deres beretninger i eksempelvis forsamlingshuse. Lysbilledforedrag fungerede som massekommunikation og havde en langt mere social karakter end personlige fotos, forklarer mediearkivaren.

"Styrken ved lysbilledshowene var, at frem for et relativt lille, almindeligt fremkaldt fotografi, kunne mange se billederne samtidig, fordi de var projekteret op i stor skala – og de var skarpe. Lysbilledshow var en social begivenhed," siger Wibeke Haldrup.

I arkivet med Nationalmuseets etnologiske undersøgelser har man bevaret nogle få beretninger fra ældre mennesker, som kunne huske at have set lysbilledforedrag som børn. Fælles for dem var følelsen af, at lysbillederne gjorde verden udenfor mere virkelig.

"I en af beretningerne fortæller meddeleren, at hun som pige deltog i et foredrag, som hendes far holdt i et forsamlingshus. Foredraget handlede om Island, og der blev vist et lysbillede af en gejser. Synet af en sprudlende gejser var kraftfuldt for pigen, og oplevelsen indprentede sig på hendes nethinde," fortæller Haldrup.

Der kunne kun være to lysbilleder ad gangen i de ældste lysbilledfremvisere. Man skiftede mellem to billeder ved at skubbe en skinne frem og tilbage, og man måtte derefter sætte to nye billeder i fremviseren.

"De tidligste former for lysbilledforedrag gik ufatteligt langsomt. Jeg tror ikke, der er mange, som ville have tålmodighed til det i dag," siger Wibeke Haldrup.

Lysbilledet havde ifølge Wibeke Haldrup sin storhedstid mellem 1910'erne og 1930'erne. Men de levede i institutionsregi helt frem til 1950'erne, fordi Anden Verdenskrig medførte mangel på materialer i skolerne.

"Fra 1957 og frem blev der ikke lavet flere lysbilleder til skolebrug. De blev overtaget af levende billeder," siger Wibeke Haldrup.

Diasshowenes tid var imidlertid ikke forbi. I 1960'erne fik danskerne råd til at rejse, og lysbilledfremvisere blev allemandseje. Når feriefolket kom hjem fra charterferie, samlede man gerne familie og venner om de dengang moderne fjernstyrede lysbilledkarruseller til en aften i rejsefeberens tegn.

Sådan så virkeligheden ud indtil 1980'erne, hvor lysbilleders popularitet ifølge Wibeke Haldrup døde ud. I 1990'erne blev analogfotografering erstattet af digitalkameraer.

"Senere blev fotografier fra 'den store verden' meget lettere tilgængelige med udbredelsen af mobiltelefoner og internettet. Efterhånden havde de fleste også råd til at se verden med deres egne øjne. Derfor forsvandt en del af wauw-effekten ved at se andre menneskers rejsebilleder," siger Wibeke Haldrup.

"Men kunstnere bruger stadig lysbilleder, fordi man let kan manipulere med eksempelvis deres farver."

Nostalgien og motivets opløsning

Hos nogle vil synet af falmende kvalitet nok fremkalde nostalgi, men det gælder ikke for Claus Rohland.

"Jeg føler ikke nostalgi, når jeg ser billederne, fordi de fleste af dem er taget på ukendte steder. Nostalgien er opløst sammen med selve motivet," siger han.

"Men jeg oplever, at billedernes forvandling og motivets opløsning har gjort dem til en form for malerisk poesi."

De originale rejsefotografier er for anden gang blevet pakket ned i en papkasse, hvor naturen får lov til at fortsætte sit arbejde.

▲ **På den aktuelle særudstilling "Kun den rejsende er fremmed" på kunstmuseet Davids Samling i København kan man se forvandlede lysbilleder fra 1970'ernes Mellemøsten. – Foto: Claus Rohland.**

"Kun den rejsende er fremmed"

Er navnet på en særudstilling på kunstmuseet Davids Samling i København. Udstillingen løber frem til den 9. april 2023.

De udstillede værker er oprindeligt amatørfotos knipset på den visuelle kunstner Claus Rohlands rejse til Egypten i 1975 og Tyrkiet, Irak og Syrien i 1977. Efter årtier i en kælder har fugt og temperaturændringer givet dem et helt nyt udtryk.

Claus Rohland, født i 1953, har ad flere omgange beskæftiget sig med Mellemøsten som tema, for eksempel på plakatudstillingen "Danish Depression" i 2005 på det daværende Kunstindustrimuseet, nu Designmuseum Danmark.